Tilburg University

Woordvormingsprocédé's bij verwijzing naar objecten in tweede-taalverwervingsprocessen van volwassenen

Broeder, Peter; Extra, G.

Published in:

Toegepaste taalwetenschap in artikelen

Publication date:

1988

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Broeder, P., & Extra, G. (1988). Woordvormingsprocédé's bij verwijzing naar objecten in tweede-taalverwervingsprocessen van volwassenen. *Toegepaste taalwetenschap in artikelen*, 30(1), 105-117.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

WOORDVORMINGSPROCÉDÉ'S BIJ VERWIJZING NAAR OBJECTEN IN TWEEDE-TAALVERWERVINGSPROCESSEN VAN VOLWASSENEN

Peter Broeder & Guus Extra
Faculteit der Letteren
Katholieke Universiteit Brabant

1. Inleiding

Taal zou een zeer oneconomisch communicatiemiddel zijn, als voortdurend nieuwe woorden moesten worden bedacht ter verwijzing naar nieuwe concepten. Neem de Nederlandse verbumstam teken die naar een activiteit verwijst. De taak van een taalgebruiker zou wel bijzonder gecompliceerd zijn, als verwijzing naar deze activiteit in het verleden, naar een mannelijke of vrouwelijke uitvoerder van deze activiteit, of naar het produkt van deze activiteit zouden worden uitgedrukt door totaal verschillende woorden. In feite zijn in deze gevallen vaste suffixen beschikbaar met brede toepassingsmogelijkheden, in casu leidend tot de woorden teken-de, teken-aar, teken-ares en teken-ing. Neem voorts het woord potlood, een instrument waarmee onder meer tekeningen kunnen worden gemaakt. Een dergelijke doelstelling wordt uitgedrukt met behulp van de woordcombinatie teken-potlood, opnieuw geen volledig nieuw woord.

De basiswoordenschat van veel talen kan globaal verdeeld worden in een oneindige voorraad vrije morfemen ("lexemen") en een eindige voorraad gebonden morfemen ("affixen"). Verschillende procédés kunnen worden toegepast om deze basiswoordenschat uit te breiden:

- (1) woordschepping: vorming van nieuwe lexemen;
- (2) compositie: combinatie van reeds bestaande lexemen;
- (3) derivatie: combinatie van lexemen en een of meer affixen;
- (4) conversie (nulderivatie): omzetting van bestaande lexemen in andere woordklassen.

Voor recente studies van woordvormingsprocédés in standaardtaalgebruik verwijzen we naar Bauer (1984), Scalise (1984), en Selkirk (1982). Clark & Clark (1979) beschrijven de innovatieve conversie van nomina naar verba in standaard-Engels, terwijl Van Santen (1985), Booij (1979; 1977) en Smedts (1979; 1986) speciaal aandacht besteden aan woordvormingsprocédés in standaard-Nederlands.

In deze studie staan de woordvormingsprocédés genoemd onder (2) en (3) centraal. Veelbesproken onderwerpen zijn de (in)produktiviteit en (on)doorzichtigheid van dergelijke procédés (vgl. Kastovsky 1986, Bauer 1984: 62-100, Al e.a. 1981). Het criterium voor "produktiviteit" kan gebaseerd zijn op kwalitatieve en kwanti-

tatieve overwegingen. In het eerste geval wordt rekening gehouden met morfonologische condities op regels, in het tweede geval met distributionele gegevens in corpora. Tevens dient een onderscheid gemaakt te worden tussen de produktiviteit van woordtypen (bijvoorbeeld het suffix /-baar/), de frequentie van woordtokens (bijvoorbeeld het token drinkbaar in een bepaald databestand) en de regelmatigheid van woordvormingsprocédés. De werkwoordsvorm gebracht is een frequent gebruikte woordvorm, maar het is tevens een in hoge mate onregelmatige en inproductieve woordvorm. Onregelmatige en inproductieve woordvormen handhaven zich vaak alleen door hun hoge taalgebruiksfrequentie.

Compositie wordt algemeen beschouwd als een semantisch transparant en derivatie als een semantisch ondoorzichtig woordvormingsprocédé. Bij derivatie moet de taalgebruiker vrije morfemen combineren met abstracte, gebonden morfemen. Gebonden morfemen komen nooit als zelfstandige woorden voor, zijn meestal onbeklemd en hebben subtiele, soms ambigue referentiële functies (zie ook De Kleijn & Nieuwborg 1983: 363-375), vgl.

activiteit + /-baar/ = eigenschap: eetbaar
activiteit + /-er/ = agens: fietser
activiteit + /-er/ = instrument: wekker

Voor een bespreking van het polysemisch karakter van het affix /-er/ verwijzen we naar Boolj (1986). In deze studie gaan we in op de noties (in)productiviteit en (on)doorzichtigheid vanuit het perspectief van de taalleerder. Een dergelijk perspectief wordt opmerkelijk weinig gekozen binnen de lexicale morfologie en kan aan de status van deze noties een originele bijdrage leveren. Daarnaast zijn taalontwikkelingsdata over woordvormingsprocédés bijzonder schaars in vergelijking met de talrijke studies waarin de verwerving van inflectionele morfologie centraal staat. Voor een overzicht van observationeel en experimenteel onderzoek naar woordvormingsprocédés in eerste-taalverwervingsprocessen verwijzen we naar Smedts (1986: 32-40), die zelf de mate van beheersing van woordvormingsprocédés bij dertienjarige Vlamingen heeft onderzocht.

Met name Eve Clark heeft in een reeks studies (zie o.a. Clark 1982; 1987) aangetoond dat transparante, eenvoudige, regelmatige en productieve woordvormingsprocédés vroeg verschijnen en tegelijkertijd op innoverende wijze compensatie bieden voor ondoorzichtige, complexe, onregelmatige en inproductieve woordvormingsprocédés. Compensatiestrategieën van taalleerders manifesteren zich in verschillende soorten lexicale innovaties. Lexicale innovaties zijn woorden of woordcombinaties die afwijken van standaardtaalgebruik en die taalleerders niet eerder gehoord zullen hebben. Met behulp van woorden die reeds worden beheerst zullen taalleerders een maximaal gebruik maken van hun basiswoordenschat. Lexicale innovaties zijn in deze opvatting het resultaat van een creatief proces om mogelijke lexicale "gaten" op te vullen.

2. Onderzoeksvragen en data-bestand

In deze studie staat centraal: het gebruik van compositionele en derivationale middelen ter verwijzing naar objecten in het Nederlands van 2 Turkse en 2 Marokkaanse volwassen informanten. Buiten beschouwing blijven woordvormingsprocédés bij de verwijzing naar activiteiten en eigenschappen van objecten of acti-

vitelten. Naast compositie en derivatie betrekken we in onze analyse tevens gevallen van omschrijving (N+prep+N) die in standaardtaalgebruik veelal door composita worden gerepresenteerd (vgl. winkel van sigaret = sigarettenwinkel).

Met betrekking tot compositionele woordvormingsprocédés moet een onderscheid worden gemaakt tussen hiërarchische (of specificerende) en niet-hiërarchische (of aaneenschakelende) composita. Hiërarchische composita kunnen gebaseerd zijn op rechts- of linksvertakking (vgl. Selkirk 1982: 19 ev.). Voorts kunnen bindfonemen optreden tussen de samenstellende delen. In het standaard-Nederlands doen zich de volgende basismogelijkheden van nominale compositie voor (zie Bauer 1978 voor een crosslinguïstisch perspectief):

	Lexeem	+	Bindfoneem	+	Lexeem
Spec-Hoofd-Combinatie	N/V/Adv/Adj/Prep	+	ø/s/e/er/en	+	N
Hoofd-Spec-Combinatie	N	+	ø	+	N/Adj
Aaneenschakeling	N	+	ø	+	N

De specificator-hoofd-combinatie N/V + ø + N is in het standaard-Nederlands het meest gangbaar (vgl. Van Santen 1985: 60). Hoofd-specificator-composita (secretaris-generaal, spa-citroen) en aaneenschakelende composita (hotel-restaurant, priester-dichter) zijn uitzonderlijk. Naast specificator-hoofd-composita in de vorm van twee lexemen kan er via linksvertakking voorts sprake zijn van combinaties van meer dan twee lexemen (huisdeurbel). Over de selectie van specifieke bindfonemen in specificator-hoofd-combinaties kunnen slechts moeizaam predicties worden geformuleerd. Van den Toorn (1981; 1982) heeft echter aan de hand van recente nieuwvormingen laten zien dat er in het standaard-Nederlands een sterke tendens bestaat tot het weglaten van bindfonemen.

Tussen de delen van nominale composita is voorts een verscheidenheid aan semantische relaties mogelijk, zoals een bezitsrelatie (hondestaart) of een doelrelatie (hondevoer). Er zijn verschillende pogingen ondernomen om dergelijke semantische relaties te klassificeren (vgl. Levi 1978: 75-118; Downing 1977). Hoewel bepaalde subklassen kunnen worden onderscheiden, blijkt het niet goed mogelijk om een uitputtende of wederzijds uitsluitende taxonomie van mogelijke semantische relaties tussen delen van nominale samenstellingen te geven.

Met betrekking tot nominale compositie (N+N) en nominale omschrijving (N+prep+N) zijn voor onze studie uit crosslinguïstisch oogpunt voorts enkele interessante verschillen tussen standaardtaalgebruik van het Arabisch, Turks en Nederlands relevant:

	Arabisch	Turks	Nederlands
Compositie (N+N):			
. spec + hoofd	-	+	+
. hoofd + spec	-	-	-
. aaneenschakeling	-	+	-
Omschrijving (N+prep+N)	+	-	+
(+ = gebruikelijk, - = zeldzaam)			

Anders dan het Nederlands vertonen het Arabisch en Turks een oppositionele preferentie voor compositie vs. omschrijving, hetgeen een crosslinguïstische vergelijking van taalontwikkelingsdata interessant maakt.

Het basispatroon in het standaard-Nederlands voor derivationele verwijzing naar objecten bestaat tenslotte uit een combinatie van lexem (N/Vstam/Adj) plus suffix (-er, -aar, etc.). Hoewel ook hier volgorde-principes een rol spelen, verwachten we niet dat deze voor de taalleerder een specifiek probleem vormen.

Gelet op de voorafgaande bespreking van compositie, omschrijving en derivatie in standaardtaalgebruik staan de volgende vragen met betrekking tot tweede-taalverwerving centraal:

- (a) welke woordvormingsprocédé's passen taalleerders toe?
- (b) welke lexemen worden gecombineerd in nominale composita en omschrijvingen?
- (c) welke semantische relaties worden uitgedrukt in nominale composita?
- (d) welke bindingsprincipes worden daarbij in acht genomen?
- (e) welke suffixen worden gebruikt in derivationele procédé's?
- (f) welke semantische rollen vervullen deze suffixen?

De hoofdrol in deze studie vervullen twee Turkse (Ergün en Mahmut) en twee Marokkaanse (Fatima en Mohamed) volwassen informanten. Zij leerden grotendeels spontaan Nederlands zonder enige vorm van formeel onderwijs (vgl. Broeder e.a. 1985 voor verdere informantkenmerken). Gedurende de eerste drie jaar van hun verblijf in Nederland werden in beginsel maandelijks audio/video-opnames gemaakt van bijeenkomsten waarin zij in een verscheidenheid aan taalactiviteiten participeerden. De data-verzameling was georganiseerd in 3 vergelijkbaar opgezette cycli van telkens 9 bijeenkomsten ($N_{\text{tot}} = 27$ sessies per informant). De analyses in deze studie zijn gebaseerd op twee soorten taalactiviteiten, respectievelijk geregistreerd in sessie 8 en 9 van elke cyclus: beschrijvingen in de vorm van het navertellen/becommentariëren van een video-fragment uit een "stomme" film en interactie in de vorm van conversatie met een native speaker van het Nederlands. De vier informanten participeerden dus op drie verschillende tijdstippen in beide taalactiviteiten, te weten rond een, twee en drie jaar na hun aankomst in Nederland. Het data-bestand bestaat in totaal uit 4 informanten x 2 activiteiten x 3 cycli = 24 getranscribeerde teksten.

3. Data-analyse

(A) WELKE WOORDVORMINGSPROCÉDÉ'S PASSEN TAALLEERDERS TOE?

Tabel 1 biedt een overzicht van gehanteerde woordvormingsprocédé's (inclusief omschrijvingen) per informant en per cyclus. De frequentiegegevens hebben betrekking op het aantal verschillende woordtypen; de frequentie van woordtokens blijft buiten beschouwing. Woorden zijn als composita opgevat, indien de samenstellende delen ook zelfstandig kunnen voorkomen als betekenisvolle lexemen. Niet opgenomen zijn gefossiliseerde composita (kerstmis, zondag).

	Ergün			Mahmut			Fatima			Mohamed		
	C1	C2	C3	C1	C2	C3	C1	C2	C3	C1	C2	C3
N + N:												
. Spec + Hoofd	20	9	7	25	16	16	11	11	4	2	6	4
. Hoofd + Spec	2	-	1	3	-	1	-	-	2	-	1	-
. Aaneenschakeling	1	-	-	1	2	1	1	-	-	-	-	-
X + N + N	2	3	-	4	5	4	-	-	-	-	-	-
Vstam + N	1	5	6	1	5	2	3	1	-	1	3	2
X + Vstam + N	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Adv + N	2	1	-	3	3	1	-	-	-	4	-	-
Adj + N	2	2	1	5	6	1	5	-	3	12	2	6
N + prep + N	-	-	-	-	-	-	5	8	2	-	5	1
N + prep + X	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Derivatie	3	7	12	2	6	6	4	3	7	7	9	10
Totaal	34	27	27	44	44	33	30	23	18	26	26	24

Tabel 1. Gebruikte woordvormingsprocédés (Incl. omschrijving).

Allereerst is er een opmerkelijk verschil in produktiviteit van compositionele vs. derivationale woordtypen per informant. Door alle informanten worden in alle cycli meer composities dan derivaties gebruikt. Wel kan proportioneel een toename van derivationale middelen in de loop van de tijd worden waargenomen.

(B) WELKE LEXEMEN WORDEN GECOMBINEERD IN NOMINALE COMPOSITA EN OMSCHRIJVINGEN?

In overeenstemming met conventies in het standaard-Nederlands is nomen-nomen-compositie in de vorm van specificator plus hoofd het meest produktieve woordvormingsprocédé's bij alle informanten in nagenoeg alle cycli. Alleen Mohamed maakt in cyclus 1 en 3 vaker gebruik van adjectief-nomen-combinaties.

Tegengestelde principes in het Arabisch en Turks lijken door te werken in verschillende preferenties van onze informanten:

- de Turkse informanten maken meer gebruik van de verschillende typen nomen-nomen-composita dan de Marokkaanse informanten;
- alleen de Turkse informanten gebruiken links-georiënteerde composita, samengesteld uit meer dan twee lexemen (X + N + N of X + V + N);
- alleen de Marokkaanse informanten maken gebruik van omschrijvingen (vooral N + prep + N).

We bespreken voor de categorie N + N allereerst de geobserveerde voorbeelden van hoofd-specificator-combinaties en van nominale aaneenschakeling. In beide gevallen is overigens de afgrenzing tussen compositie en iuxtapositie lastig.

Inf/cyclus	Leerder-variëteit	Standaard-variëteit
ERG-1	spa-citroen	spa-citroen
ERG-1	ongeluk-auto	auto-ongeluk
ERG-3	kaarten-Tilburg	plattegrond van Tilburg
MAH-1	feest-Islam	Islamitisch feest
MAH-1	vliegtuig-Ankara	vliegtuig naar Ankara
MAH-1	naam-teevee	teevee-merk
MAH-3	baas-winkel	winkелеigenaar
FAT-3	auto-police	politie-auto
FAT-3	man-Marokko	Marokkaan
MOH-2	winkel-Edah	Edah(winkel)

Afgezien van de woordvorm spa-citroen, (een uit het Frans afgeleide eigennaam), zou voor de andere verwijzingen in standaard-Nederlands omschrijving, specificator-hoofd compositie of derivatie voorkomen.

De volgende aaneenschakelende composita zijn door de informanten gebruikt: in alle gevallen is sprake van verwijzing naar verwanten:

Inf/cyclus	Leerder-variëteit	Standaard-variëteit
ERG-1/FAT-1		
MAH-13	vader-moeder	ouders
MAH-2	broer-zus	"Geschwister"
MAH-2	oma-opa	grootouders

De informanten verwijzen voorts met de volgende omschrijvingen (vooral N+prep+N) naar objecten:

Inf/cyclus	Leerder-variëteit	Standaard-variëteit
FAT-1	boek van Koran	Koran
FAT-1	kerk van hier	katholieke kerk
FAT-1	kerk van Marokko	moskee
FAT-1	vakantie van student	schoolvakantie
FAT-1	boek met rij	rij-instructie-boek
FAT-1	stof met sjaal	stoffen sjaal
FAT-2	boek van baby	babyboek
FAT-2	kleren van baby	babykleren
FAT-2	patroon van baby	babypatroon
FAT-2	auto van police	politie-auto
FAT-2	kant van muur	muurkant
FAT-2	sleutel van fiets	fietssleutel
FAT-2	winkel van sigaret	sigarettenwinkel
FAT-3	brief van die werk	arbeidscontract
FAT-3	kleren van kinder	kinderkleren
FAT-3/MOH-2	brief van werk	arbeidscontract

MOH-2	baas van winkel	winkeleigenaar
MOH-2	directeur van die gevangenis	gevangenis-directeur
MOH-2	man van die disco	disc-jockey
MOH-2	meneer van die winkel	winkeleigenaar
MOH-3	fabriek van boten	scheepswerf
MOH-3	meisje van mij	verloofde

Het is opmerkelijk dat al deze omschrijvingen uitsluitend door de Marokkaanse informanten worden gebruikt. Voor de betreffende verwijzingen zouden in het standaard-Nederlands specificator-hoofd-composita, adjectief-nomen-combinaties of zelfstandige nomina optreden. Zoals reeds gezegd, maken alleen de Turkse informanten gebruik van links-georiënteerde combinaties van drie of meer lexemen (X + N + N of X + V + N). Zulke combinaties resulteren in onderstaande gevallen in innovatieve constructies.

Inf/cyclus	Leerder-variëteit	Standaard-variëteit
ERG-1	allemaal-kleine -kinder-feest	feest met allemaal kleine kinderen
ERG-2	auto-monteur-werk	werk als automonteur
MAH-2	ander-man-dochter	dochter van de andere man
MAH-3	politie-bureau- directeur	chef van het politie- bureau
MAH-3	andere-mensen-garage	garage van andere mensen
MAH-3	mijn-broer-thuis	huis van mijn broer
MAH-2	vader-zus-dochter	dochter van de zus van mijn vader (= nicht)
MAH-2	vrouw-vader-moeder	vader en moeder van mijn vrouw (= schoonouders)

Woordcombinaties bestaande uit Adv + V of Adj + N komen tenslotte zowel bij de Turkse als de Marokkaanse informanten voor. Het is ook in deze gevallen niet altijd eenduidig vast te stellen of een bepaalde adjectief-nomen-collocatie een samenstelling of een nominale groep is (cf. Levi 1978: 39-48). Het volgende overzicht laat een aantal voorbeelden van lexicale innovaties zien. In alle gevallen ligt daarbij het woordaccent op het eerste lexeem (cf. Bauer 1984: 205).

Inf/cyclus	Leerder-variëteit	Standaard-variëteit
<u>Adv + N</u>		
ERG-1	boven(op)-weg	viaduct
MAH-1	gisteren-jaar	vorig jaar
MOH-1	middel-stad	centrum ("centre-ville")
<u>Adj + N</u>		
ERG-1	eerst-jongen	oudste zoon
ERG-1	groot-stad	grote stad

ERG-3	Nederlands-vriend	Nederlandse vriend
MAH-1	Hollands-mensen	Hollanders
MAH-23	Sociaal-dienst	Sociale Dienst
MAH-2	normaal-benzine	normale benzine
FAT-13	Marokkaans-mens	Marokkaan
MOH-1	Duits-mens	Duitser
MOH-1	Nederlands-mensen	Nederlanders
MOH-1	antiek-stad	antieke stad
MOH-1	ouw-stad	oude stad
MOH-3	nieuw-broer	stiefbroer
MOH-3	Hollands-familie	Hollandse familie
MOH-3	vies-woorden	schuttingwoorden

(C) WELKE SEMANTISCHE RELATIES WORDEN UITGEDRUKT IN NOMINALE COMPOSITA?

Met betrekking tot specificator-hoofd-composita kunnen de volgende semantische relaties tussen de samenstellende delen worden geobserveerd:

- Doel (D): N2 is voor het uitvoeren van N1
- Plaats (P): N2 is in ruimte of tijd verbonden met N1
- Bezit (B): N2 is eigendom van N1
- Overeenkomst (O): N2 lijkt op N1
- Herkomst (H): N2 is afgeleid van N1

In Tabel 2 wordt een overzicht gegeven van geobserveerde semantische relaties in specificator-hoofd-composita:

	Ergün			Mahmut			Fatma			Mohamed		
	C1	C2	C3	C1	C2	C3	C1	C2	C3	C1	C2	C3
Doel	7	5	5	10	7	8	2	6	3	2	4	3
Plaats	6	1	1	1	1	3	-	3	1	-	-	-
Bezit	3	1	-	6	8	3	-	-	-	-	2	1
Overeenkomst	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Herkomst	3	2	1	8	-	2	8	2	-	-	-	-

Tabel 2. Overzicht van geobserveerde semantische relaties

In overeenstemming met preferenties in het standaard-Nederlands worden doelrelaties door alle leerders in alle cycli het meest frequent uitgedrukt, met uitzondering van Mahmut in de tweede cyclus en Fatima in de eerste cyclus. Het relatief hoge aantal bezitsrelaties bij Mahmut in de tweede cyclus wordt veroorzaakt door gebruikte verwantschapstermen. Lexicale innovaties treden op in de volgende gevallen:

Inf/cycl./rel.	Leerder-variëteit	Standaard-variëteit
ERG-1-P	Istanbul-viaduct	viaduct over Bosporus
ERG-1-B	paard-man	ruiter
ERG-1-B	zus-man	schoonbroer
ERG-1-H	Turkije-mensen	Turken
ERG-2-P	banden-werk	werk aan lopende band
MAH-1-D	paard-auto	kar
MAH-1-D	Turkije-boek	boek over Turkije
MAH-1-B	broer-thuis	huls van broer
MAH-1-B	meneer-vrouw	echtgenote
MAH-1-B	moeder-koppen	hoofd van moeder
MAH-1-B	moskee-hodja	hodja van de moskee
MAH-1-B	zus-jongen	neef
MAH-1-H	Holland-mensen	Hollanders
MAH-2-B	broer-zoon	neef
MAH-2-B	broer-dochter	nicht
MAH-2-B	brood-baas	bakker
MAH-2-B	oma-vader	overgrootvader
MAH-2-B	tante-zus	nicht
MAH-2-B	vader-zus(ter)	tante
MAH-2-B	vrouw-oma	"schoon-oma"
MAH-2-B	zus-dochter	nicht
MAH-3-D	brood-auto	bakkerswagen
MAH-3-P	garage-werk	werk in de garage
MAH-3-B	brood-baas	bakker
MAH-3-B	oom-zoon	neef
MAH-3-B	winkel-baas	winkelleigenaar
FAT-1-D	moslim-kerk	moskee
FAT-1-D	schoen-bal	voetbal
FAT-1-H	Nederland-mensen	Nederlanders
FAT-2-D	bakker-man	bakker
FAT-2-H	machine-trui	machinaal gebreide trui
FAT-2-H	Turkije-vrouw	Turkse
FAT-3-D	auto-police	wegenpolitie
FAT-3-D	trui-machine	breimachine
FAT-3-H	buitenland-mens	buitenlander

Lexicale innovaties in specificator-hoofd-composita worden door drie van de vier informanten gevormd. In alle gevallen zouden in standaard-Nederlands omschrijvingen, enkelvoudige nomina of meer 'legitieme' specificator-hoofd-composita voorkomen. In het bijzonder het semantische domein van verwantschapstermen wijst op compensatie-strategieën voor het opvullen van lexicale "gaten" (vgl. ook Haviland & Clark 1974).

(D) WELKE BINDINGSPRINCIPES TREDEN OP IN NOMINALE COMPOSITA?

In onze analyse van gebruikte bindingsprincipes richten we ons opnieuw op specifier-hoofd-composita (zie ook par. 2). De relevante observaties zijn weergegeven in Tabel 3.

	Ergün			Mahmut			Fatima			Mohamed		
	C1	C2	C3	C1	C2	C3	C1	C2	C3	C1	C2	C3
-0-*	20	9	7	25	15	16	10	11	4	2	6	4
-e-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-
-s-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tabel 3. Bindfonemen in specifier-hoofd-composita
(* = inclusief N - mv + N).

De enige composita met een sjwa als bindfoneem zijn koppeplijn en schapevlees. De laatste vorm is een directe imitatie van de gesprekspartner door Fatima. Heel duidelijk blijkt dat nulmarkering het meest frequent voorkomt. Dit is in overeenstemming met de in par. 2 beschreven conventies in de standaardtaal. Daarnaast treden echter ook overextensies op:

Inf/cyclus	Leerder-variëteit	Standaard-variëteit
ERG-1	stad-plein	stad-s-plein
ERG-2	varken-vlees	varken-s-vlees
MAH-1	arbeid-bureau	arbeid-s-bureau
MAH-1	paard-vlees	paard-e-vlees
MAH-1	varken-vlees	varken-s-vlees
MAH-2	arbeid-bureau	arbeid-s-bureau
FAT-1	vark-vlees	varken-s-vlees

(E) WELKE SUFFIXEN WORDEN GEBRUIKT IN DERIVATIONELE PROCÉDÉ'S?

Derivationale middelen worden nog nauwelijks productief gebruikt. In een aantal gevallen zijn derivaties directe imitaties (bekeuring, versnelling, gevangenis) en/of gelexicaliseerde vormen (stichting, belasting, ouders). Met uitzondering van het agens-suffix /-er/ en het niet-agens-suffix /-ing/, komen alle gebruikte suffixen slechts voor bij een of twee verschillende woordtypen per informant. Dat het suffix /-er/ eerder gebruikt wordt ter verwijzing naar personen dan ter verwijzing naar instrumenten wordt voor het Engels bevestigd door Clark & Hecht (1982). Derivationale innovaties treden op bij het gebruik van eigenschapssuffixen uit de standaardtaal ter verwijzing naar objecten (al dan niet agens), vgl. Marokkaans (=Marokkaan), Nederlands (=Nederland of Nederlander), Turks (=Turk), Hollands (=Holland). Ook het gebruik van non-agens-suffixen voor agens-referentie komt voor, vgl. Nederlander (=Nederland) en bakkerij (=bakker). Vrijwel alle innovaties hebben betrekking op verwijzing naar inwoners van landen of landen van inwoners. De verwerving van de derivationale middelen voor referentie naar deze do-

meinen vormt in het Nederlands een complexe taak voor elke taalleerder (vgl. ook Donaldsen 1981: 248-256). Het volgende gespreksfragment met Fatima uit de derde cyclus illustreert fraai hoe zij met de niet-agens-vorm bakkerij een agens-referentie uitdrukt:

FAT: die ander vrouw gezien die meisje (=x heeft y gezien)

NS: ja

FAT: zeg van die bakker/bakkerij (= x zegt dat tegen y)

NS: ja

FAT: die bakkerij loop achter die meisje

NS: ja en dan?

FAT: dan die bakkerij pak die meisje

4. Evaluatie

Onderzoek naar woordvormingsprocédés in taalverwervingsprocessen is relatief weinig ondernomen. Clark (1983: 86-88) bespreekt een reeks prioritaire doelstellingen voor dergelijk onderzoek en benadrukt daarbij het belang van crosslinguïstische evidentie. Onze studie beoogt in meerdere opzichten een crosslinguïstische bijdrage: in de vorm van evidentie over tweede-taalverwervingsprocessen door volwassenen met verschillende uitgangstalen. Ook in een dergelijke context van taalverwerving vinden we evidentie voor wat universele principes lijken te zijn: compositie gaat vooraf aan derivatie en compositie treedt in de plaats van derivatie, resulterend in lexicale innovaties. Derivationele woordvormingsprocédés blijken in leerdervariëteiten in bescheiden mate gebruikt te worden. Suffixen zijn slechts bij een beperkte set van woordvormen aanwezig. In een aantal gevallen zijn derivaties directe imitaties of gelexicaliseerde vormen. Derivationele innovaties treden dan ook nauwelijks op.

Compositie gaat ook in tweede-taalverwervingsprocessen van volwassenen vooraf aan derivatie. Bij de uitbreiding van de basiswoordenschat constateren we bij alle informanten een soortgelijk creatief en innovatief gebruik van verschillende compositieele woordvormingsprocédés. Daarnaast werken tegengestelde principes in het Arabisch en Turks door in verschillende preferenties van onze informanten:

- . de Turkse informanten maken meer gebruik van de verschillende typen nomen-nomen-composita dan de Marokkaanse informanten;
- . alleen de Turkse informanten gebruiken links-georiënteerde composita, samengesteld uit meer dan twee lexemen (X + N + N of X + V + N);
- . alleen de Marokkaanse informanten maken gebruik van omschrijvingen (vooral N + prep + N).

Ook in andere studies (vgl. Van Helmond & Van Vugt 1984 en Hughes 1979) is gewezen op eerste-taalinvloed bij de vorming van composita in tweede-taalgebruik van volwassenen.

Tenslotte vormen de volgende preferenties van onze informanten een afspiegeling van preferenties in de standaardtaal:

- . nomen-nomen-composita in vergelijking met andere composita;
- . specificator-hoofd-composita in vergelijking met andere nomen-nomen-composita;
- . doelrelaties in specificator-hoofd-composita in vergelijking met andere semantische relaties;
- . nulmarkering als bindingsprincipe binnen specificator-hoofd-composita in ver-

gelijking met ander bindingsprincipes.

De geobserveerde overextensies van nulmarkering vormen additionele evidentie voor de veronderstelling dat composita niet als vaste formules worden verworven.

Een soortgelijke preferentie als in onze studie voor compositionele boven derivatieve middelen alsmede een innovatief en creatief gebruik van compositionele middelen bij een beperkte basisswoordenschat zijn gerapporteerd in verschillende andere studies over "gereduceerde" taalvariëteiten. Clark e.a. observeerden dezelfde verschijnselen in eerste-taalverwervingsprocessen van kinderen, Mühlhäusler (1986) en Schumann e.a. (1987) in pidginiserings- en creoliseringsprocessen. Lexicale innovaties bij de vorming van woorden werden voorts geobserveerd in processen van tweede-taalverwerving door volwassenen (Olshtain 1987) en in processen van simultane ontwikkeling van twee talen door kinderen (Kennedy-Jonker 1984). De uitkomsten van dergelijk onderzoek vormen frappante indicaties voor universele taalverwervingsprincipes die onafhankelijk zijn van uitgangstaal, doeltaal en leeftijd.

Referenties

- Al, B. e.a. (eds) (1981), Productiviteit in de morfologie. Mulderberg 1981.
- Bauer, L. (1978), The grammar of nominal compounding, with special reference to Danish, English and French, Oldense 1978.
- Bauer, L. (1984), English word-formation, Cambridge 1984.
- Booij, G. (1977), Dutch morphology. A study of word-formation in generative grammar, Dordrecht 1977.
- Booij, G. (1979), Semantic regularities in word formation, Linguistics 17, 1979, p. 985-1002.
- Booij, G. (1986), Form and meaning in morphology: the case of Dutch 'agent nouns', Linguistics 24, 1986, p. 503-517.
- Broeder, P. e.a. (1985), Spatial reference in L2 Dutch of Turkish and Moroccan adult learners: the initial stages, in: G. Extra & T. Vallen (eds.) (1985), Ethnic minorities and Dutch as a second language, Dordrecht 1985, p. 209-252.
- Clark, E. (1981), Lexical innovations: how children learn to create new words, in: W. Deutsch (ed) (1981), The child's construction of language, Londen 1981, p. 299-328.
- Clark, E. (1982), The young word maker: a case study of innovation in the child's lexicon, in: E. Wanner & L. Gleitman (eds) (1982), Language acquisition: the state of the art, Cambridge 1982, p. 390-425.
- Clark, E. (1983), Convention and contrast in acquiring the lexicon, in: Th. Seiler & W. Wannenmacher (eds) (1983), Concept development and the development of word meaning, Berlijn 1983, p. 67-89.
- Clark, E. (1987), The principle of contrast: a constraint on language acquisition, in: B. MacWhinney (ed.) (1987), Mechanisms of language acquisition, Hillsdale 1987, p. 1-33.
- Clark, E. & H. Clark (1979), When nouns surface as verbs, Language 55, 1979, p. 767-811.
- Clark, E. & B. Hecht (1982), Learning to coin agent and instrument nouns, Cognition 12, 1982, p. 1-24.
- De Kleijn, P. & E. Nieuwborg (1983), Basiswoordenboek Nederlands, Leuven 1983.
- Donaldson, B. (1981), Dutch reference grammar, Den Haag 1981.
- Downing, P. (1977), On the creation and use of English compound nouns, Language

- 53, 1977, p. 810-842.
- Geerts, G. e.a. (1984), Algemene Nederlandse Spraakkunst, Groningen 1984.
- Haviland, S. & E. Clark (1974), 'This man's father is my father's son': a study of the acquisition of English kin terms Journal of Child Language 1, 1974, 23-47.
- Hughes, A. (1979), Aspects of a Spanish adult's acquisition of English, Interlanguage Studies Bulletin 4, 1979, p. 49-65.
- Kastovsky, D. (1986), The problem of productivity in word formation, Linguistics 24, 1986, p. 585-600.
- Kennedy-Jonker, A. (1984), Bilingualism and lexical innovation, In: D. Singleton & D. Little (eds.) (1984), Language learning in formal and informal contexts, Dublin 1984, p. 81-88.
- Levi, J. (1978), The syntax and semantics of complex nominals, New York 1978.
- Mühlhäusler, P. (1986), Pidgin and creole linguistics, Oxford 1986.
- Olshtain, E. (1987), The acquisition of new word formation processes in second language acquisition, Studies in Second Language Acquisition 9, 1987, p. 221-232.
- Scalise, S. (1984), Generative morphology, Dordrecht 1984.
- Schumann, J., M. Sokolik, & P. Master (1987), The experimental creation of a pidgin language, Los Angeles 1987 (interne publikatie UCLA).
- Selkirk, E. (1982), The syntax of words, Cambridge 1982.
- Smedts, W. (1979), Lexicale morfologie. De beheersing van de woordvorming door Vlaamse 'brugklassers', Leuven 1979 (proefschrift KU Leuven).
- Smedts, W. (1986), De beheersing van de woordvorming, Leuven 1986.
- Van Helmond, K. & M. van Vugt (1984), On the transferability of nominal compounds, Interlanguage Studies Bulletin 8, 1984, p. 5-34.
- Van Santen, A. (1985), De morfologie van het Nederlands, Dordrecht 1985.
- Van den Toorn, M. (1981), De tussenklank in samenstellingen waarvan het eerste lid een afleiding is, Nieuwe Taalgids 74, 1981, p. 197-205.
- Van den Toorn, M. (1982), Tendenzen bij de beregeling van de verbindingsklank in samenstellingen, Nieuwe Taalgids 75, 1982, p. 24-33 en p. 153-160.